

Gorter, Durk

Fríština a nizozemština : jednotlivé aspekty jazyka, jazyková situace a studium jazyka

Brünner Beiträge zur Germanistik und Nordistik. 1999, vol. 13, iss. Sonderheft, pp. [125]-136

ISBN 80-210-2055-5

ISSN 1211-4979

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/105879>

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

DURK GORTER

**FRÍŠTINA A NIZOZEMŠTINA.
JEDNOTLIVÉ ASPEKTY JAZYKA,
JAZYKOVÁ SITUACE A STUDIUM JAZYKA**

I.

Fier yn it roun: in Tsjechysk prefester wol Frysk leare!

Bihalve de Friezen om utens (...) binne der dos ek noch oaren, pûrfrijemden, dy't witte det der earne oan deé Noardsê in lântsje is det hwet mear bitsjutting hat as in hopen oare hoekjes fan 'e wrâld en det 't somlike learden net to min is om dei 'tael fen boeren en skippers' to lêzen.¹

Tyto fríské citace pocházejí ze zprávy v časopise *Sljucht en Rjucht* z roku 1935². Tenkrát to byl důstojný čin, když profesor František Pospíšil, ředitel etnografického oddělení Moravského muzea v Brně, požádal řadu lidí ve Frísku o zaslání informací a publikací týkajících se „těch milých Frízů“. Chtěl se naučit frísky a pokud možno také jednou do Fríska zavítat. Jestli se to skutečně stalo, nevím.

Kopii této zprávy jsem obdržel ve své kanceláři, když jsem se koncem července 1997 vrátil z Olomouce, kde se konal první letní kurs fríštiny. Na jedné straně bylo cílem tohoto kurzu získat základní znalosti jazyka, rozumět fríštině a číst ve fríštině tak, aby už studenti nebyli vyplašení, když uvidí nějaký jazykovědný článek ve fríštině, a aby si možná jednou vzali do ruky román psaný frísky nebo frískou sbírku básní. Na druhé straně šlo o „předání informací o zemi a

¹ „Kdesi na zeměkouli se chce český profesor učit frísky!“ „Kromě Frízů, kteří žijí mimo Frísko, (...) existují ještě jiní cizinci, kteří vědí, že někde u Severního moře leží země, která má o něco větší význam než mnoho jiných koutů světa, a že pro některé vědce není pod jejich důstojnost číst v řeči sedláků a námofníků.“

² *Sljucht en Rjucht*, roč. 39 (1935), str. 621 a str. 681–682.

národu⁴. Hovořilo se jak o tématech z fríských dějin a kultury, tak o nynější společnosti.³

Tento sborník vychází ve znamení padesáti let nederlandistiky na Moravě. V říjnu roku 1997 bylo zahájeno tříleté bakalářské studium nizozemštiny v Brně a pětileté magisterské studium v Olomouci. Také pro frizistiku, zvláště pro studium fríštiny na univerzitě, mají tyto nové možnosti vzdělání nemalý význam. V rámci nového magisterského studia by se totiž měla fríšтина vyučovat jako výběrový předmět. Možná že se jí bude věnovat pozornost i v Brně.

Jistě jste si všimli, že v posledních letech ve střední Evropě rychle narůstá zájem o nizozemštinu. Mimo to se věnuje jistá pozornost i fríštině a nederlandistika v Olomouci plní v tomto smyslu jakousi katalyzující funkci. Před nedávnem zároveň projevíli zájem o fríštinu i na některých jiných místech. Pěkným příkladem je univerzita ve Vídni. Tam již jednou proběhl seminář „základy fríštiny“; letos na jaře tam několik měsíců působil hostující profesor z Fríska a velmi krátce má institut nederlandistiky ve Vídni na internetu velmi zajímavé webové stránky o fríštině, které stojí za přečtení.⁴ Mimo to si jedna doktorandka připravuje materiály na dizertační práci o dvojjazyčné výuce ve Frísku. I jinde projevují někteří vyučující zájem o fríštinu, např. mj. v Praze, Vratislavi a Lublani. Tento zájem ve střední Evropě je velmi potěšující a slibný pro budoucnost.

Ve svém příspěvku se chci věnovat třem tématům. Nejprve začnu informacemi o některých specifických rysech, kterými se fríšтина jako jazyk odlišuje od nizozemštiny. Poté bych Vás rád obeznámil se současnou jazykovou situací ve Frísku. Ve třetí, závěrečné části bych se chtěl zmínit o jazykovědných studiích věnovaných fríštině a o vědeckém studiu fríštiny v rámci frizistiky.

II.

Fríšтина je germánský jazyk. Patří do jazykové rodiny, kterou dále tvoří angličtina, nizozemština, afrikánština, němčina, dánština, norština, švédština, islandština a faerština. Fríšтина náleží do tzv. západogermánské větve; jedná se o řeč, která se nejvíce podobá angličtině.⁵ Z hlediska jazykového vývoje je stará fríšтина skutečně příbuzná se starou angličtinou. Na tzv. středofríštinu (1550–1800) však již měla velký vliv nizozemština a zvláště poslední dvě století je tzv. novofríšтина vystavena neustále rostoucímu vlivu nizozemštiny.⁶ Pokud porov-

³ Zprávy o letním kurzu a velkých záplavách během něj najdeme v týdeníku Amsterdamské městské univerzity *Folia*, č. 3 (5. září 1997); v buletinu Fríské akademie věd *Ut de Smidte*, č. 3 (září 1997) a v *Pompebleden* (říjen 1997).

⁴ <http://www.ned.univie.ac.at>.

⁵ Viz Pieter Tiersma, *Frisian Reference Grammar* (Dordrecht: Foris, 1985), str. 1.

⁶ Ze stručnosti tu vynechám severofríské varianty v Německu (ostrovy a pobřeží v Šlesvicku-Holštýnsku a tzv. saterlandskou fríštinu blízko Oldenburku). Tyto varianty tzv. západolauwerské fríštiny měly vlastní vývoj.

náme současnou fríštinu s jejími nejbližšími příbuznými – nizozemštinou a angličtinou, upozorujeme množstvím nápadných rozdílů i podobností.⁷

V hláskách, zvláště pak v samohláskách, se jeví odlišný charakter fríštiny nejzřetelněji. Fríština má velký počet samohlásek: devět krátkých samohlásek, devět dlouhých samohlásek a minimálně šest diftongů – dvojhlásek. Ten, kdo se chce tuto řeč naučit, se v tomto ohledu poměrně dost potrápí. Uvedu několik příkladů. Ve fríštině nejdete do postele „naar bed“ (s krátkým ,è‘), ale na postel „op bêd“ (s dlouhým ,èè‘ jako v angličtině ve slově „bad“ – špatný). Na příkladu „naar bed“ – „op bêd“ je současně zřetelný rozdíl v používání určitých předložek.

Fríština má také dlouhé „ii“. Frízové tedy nejedí „kaas“ (sýr), ale „tsiis“, právě tak jako Angličané „cheese“. Na příkladě „tsiis“ je navíc znatelná změna hlásky ,k‘ na ,tš‘ před určitými samohláskami. Tento jev mají fríština a angličtina společný v mnoha slovech, např. „tsjerke“ (kostel) a „church“, zatímco v nizozemštině a němčině máme místo ,tš‘ hlásku ,k‘ ve slovech „kerk“ a „Kirche“.

Vedle dlouhého „ii“ má fríština také krátké „i“ a dvojhlásku „ie“, takže můžeme utvořit větu „Ik wit dat myn wite broek wiid en wiet is“ (Vím, že moje bílé kalhoty jsou široké a mokré); přeloženo do nizozemštiny: „Ik weet dat mijn witte broek wijd en nat is“.

Dvojhláska se může v odvozeninách a ve složeninách krátit, např. ve slově „amer“ [a:mer] (niz. emmer, čes. kbelík) a „amerke“ [àmmerke] (niz. emmertje, čes. kbelíček) nebo ve slovech „tiid“ (niz. tijd, čes. čas) a „tydskrift“ (niz. tijdschrift, čes. časopis).

Ve fríštině však mohou dvojhlásky také změnit zvukovou podobu slova, mj. ve zdobnělinách a ve tvarech množného čísla. Jedná se o jev známý pod pojmem „diftongizace“. Takže nizozemsky „een voet“ (noha), část těla, je ve fríštině „in foet“, ale v množném čísle jsou to již dvě „fuotten“ [fwot‘n] zdobnělina zní „fuotsje“ [fwotše] (nožka). Podobně rozlišujeme nizozemsky „een grote teen“ (velký prst u nohy), ve fríštině „in grutte tean“ [in gréte tén], ale deset „teannen“ [t‘en‘n] (prstů) a malý „teantsje“ [t‘entše] (prstík).

Tak se velmi podobá nizozemské slovo „mooi“ (hezky) frískému „moai“ [mój], ale v komparativu to již není „mooier“ (hezčí), ale „moaier“ [mwaier] a v superlativu je to též „moaist“ [mwáist] (nejhezčí).

Tímto se dostáváme snad k nejsložitějším hláskám – k triftongům neboli trojhláskám: ty se vyskytují mj. ve slovech „leauwe“ [li-jowe] (víra), „bleau“ [bli-jow] (zůstal) a „muoike“ [mwoi-jke] (teta).

Dále se ve fríštině vyskytují kombinace souhlásek na začátku slova, které se lidem nepocházejícím z Fríska často velmi obtížně vyslovují: např. „strjitte“

⁷ Viz Tiersma (1985); přehled Tornyho Feitsmy, „Some characteristic features“ – příloha ke studii L. Pietersena „Issues and Trends in Frisian Bilingualism“, in: J. A. Fishman (ed.), *Advances in the Study of Societal Multilingualism*. (Haag: Mouton, 1978), str. 397–399; K. Fokkema, *Beknopte Friese Spraakkunst* (Ljouwert: Fryske Akademy, 1967 [2]), str. 8–9. Dále viz: *De Friese Taal* (řada Friesland-serie, Provinciaal Bestuur van Friesland, 1973), str. 12–13.

[strjitt'] (ulice) nebo „stoarm“ [stwarm] (bouře). V některých pozicích se „samohláska + n“ změní v nosovou samohlásku, která se potom ještě také někdy prodlouží: „winne“ [winne] (vyhrát), ale „do winst“ [vɪst] a „winst“ [ve:st] (vyhraješ).

Souhláska ,r' se občas nevyslovuje vůbec: „swart“ [sva:t] (černý), „feart“ [flet] (plavba). Poslední dva příklady zároveň ukazují ještě další odlišnost od nizozemštiny. Fríština má místo ,z' a ,v' na začátku slova pouze ,s' nebo ,f'. Proto také nejvíce hesel ve fríském příručním slovníku najdeme pod písmenem ,S' a nikoli pod ,V' nebo ,Z'.⁸ Výslovnost těchto dvou hlásek dělá právě Frízům často potíže v nizozemštině.

Ve fríštině dále neznáme nizozemskou kombinaci hlásek ,sch', která se vyslovuje [sch], jako je tomu např. ve slově „school“ (škola). Ve fríštině se místo toho říká „skoalle“ s [sk], což je odvozeno od anglického slova „school“ [sku:l]. Podobně je tomu s hláskou ,g' na začátku nizozemských slov „goed“ (dobrý) a „groot“ (velký), která se vyslovuje jako [ch]. Ve fríštině se tato slova nacházejí v podobě „goed“ a „grut“, přičemž jejich výslovnost je stejná jako výslovnost anglických slov „good“ a „great“. Někdy začíná v nizozemštině slovo hláskou ,g' [ch], např. „gister“ (včera) nebo „gelden“ (být v platnosti), ale ve fríštině a v angličtině hláskou ,j' – „juster“ a „yester(day)“, „jilde“ a „yield“. Také na konci některých slov můžeme pozorovat změnu hlásky ,g' [ch] v hlásku ,j': nizozemské „dag“ (den) je ve fríštině „dei“ a v angličtině „day“, nizozemskému slovu „weg“ (cesta) odpovídá ve fríštině „wei“ a v angličtině „way“.⁹

Také v rovině morfologické a syntaktické se objevují ve fríštině zvláštnosti, a to mj. ve zdobnělinách, v časování sloves nebo ve větě stavbě. Ve fríském a nizozemském lexikonu najdeme mnoho podobností, ale také mnoho rozdílů – některá fríská slova se naopak shodují s anglickými. Možná že jste někdy zaslechli lidovou rýmovačku: „Butter, bread and green cheese is very good English and very good Fries“ (Másló, chléb a zelený sýr je velmi dobrá angličtina a velmi dobrá fríština), nebo totéž ve fríštině: „Buter, brea en griene tsiis, is goed Ingelsk en goed Fries“.

To, co jsem jmenoval, je pouhá hrstka podobností, nebo spíše odlišností mezi fríštinou, nizozemštinou a angličtinou. Zcela jistě to není vyčerpávající výčet či úplný srovnávací popis. Chtěl jsem pouze upozornit na některé z jevů, nad kterými se často pozastaví především lidé nepocházející z Friska.

Výsledkem intenzivního jazykového kontaktu je v současné době silný vliv nizozemštiny na fríštinu. Fríština je příjemcem a nizozemština dárce, a proto některé ze zmíněných jevů podléhají změnám. Z průzkumu, který byl proveden mezi žáky končícími základní školu, vyplývá, že frísky mluvící děti používají různá slova vypůjčená z nizozemštiny a že mezi dětmi a jejich rodiči existují

8 Výjimky jako „V-hals“ (výstřih v tvaru v), „V-teken“ (signál V) a „Z-as“ (osa Z) je možné najít ve vědeckém slovníku *Woordenboek van de Friese taal*.

9 Viz R. Bremmer, "Old English – Old Frisian: the relationship reviewed", in: *Philologia Frisica*, anno 1981 (Ljouwert: Fryske Akademy, 1982), s. 79.

velké rozdíly v užívání zdrobnělin, v posouvání hlásek a v pořadí sloves.¹⁰ Příčiny tohoto stavu je třeba vidět ve společenském postavením fríštiny. Proto vám chci po tomto jazykovědném výkladu povědět také něco o tom, jaké místo zaujímá fríština v dnešní společnosti.

III.

Všeobecně jsou lidé žijící mimo Frísko poměrně špatně informováni o jazykové situaci ve Frísku. Jedním z důvodů je, že nizozemská masmédiá věnují fríštině málo pozornosti. Pozornost se fríštině věnuje většinou jen tehdy, pokud se objeví nějaký jazykový konflikt, např. oficiální popřířštění názvu provincie Fríska („Fryslân“). Velký zájem budí též folklórní prvky ve fríském jazyce a kultuře, jmenuji např. plavební soutěž, typické míčové hry nebo tzv. „Elfstedentocht“ [bruslařský závod mezi jedenácti historickými městy Fríska – pozn. překladatele]. Po skončení posledního závodu 4. ledna 1997 se dokonce v největších nizozemských novinách *De Telegraaf* objevil titulěk, široký přes celou stránku: „Fryslân, tige tank!“ (Frísko, tisíckrát dík!).¹¹ Pouze někdy vycházejí v národních masmédiích zprávy o skutečně významných hudebních a kulturních akcích ve fríštině, jakými bylo např. provedení fríské opery *Rixt*, vystoupení téměř slepého fríského básníka Tsjêbbeho Hettingy nebo umístění první fríské písně nazvané „In nije dei“ (Nový den) od populární dvojzjazyčné skupiny De Kast na žebříčku deseti nejpopulárnějších hitů v Nizozemí. Řečeno výrazem z oblasti marketingu, fríština se potýká s problémem „image“.

Mezi lingvisty, mám na mysli zvláště mezi nederlandisty, se toho většinou o jazykové situaci ve Frísku mnoho neví. Přesto však informovanost a znalosti v posledních letech vzrostly, zvláště díky narůstajícímu přílivu jazykovědných a sociolingvistických analýz a vědeckých publikací.¹²

Jazyková situace je náležitě komplexní, přesto bych se vám ji rád pokusil dnes shrnout. Na základě opakovaných lingvisticko-sociologických výzkumů víme, že pro více než polovinu obyvatel z celkového počtu obyvatel provincie Frísko (asi 600000 obyvatel) je fríština mateřským jazykem. Co se týče jazykové způsobilosti, z přehledů vyplývá, že více než 90 procent obyvatel fríštině rozumí a přibližně tři čtvrtiny frísky hovoří, dvě třetiny umí číst ve fríštině a přibližně jeden ze šesti obyvatel umí obstojně psát frísky. Fríština má tudíž podstatně pevnější pozici v podobě jazyka mluveného než psaného.

¹⁰ J. Ytsma, *Frisian and Dutch as a Second Language*, (dizertace Katolické univerzity v Tilburgu, Ljouwert: Fryske Akademy), str. 121.

¹¹ O některých sociolingvistických jevech jsem se zmínil v článku „It giet oan“, in: IFOTT-nieuws, roč. 5, č. 1 (leden 1997).

¹² Přehled podává Ph. H. Breuker, D. Gorter a J. F. Hoekstra, *Orientation in Frisian Studies* (Ljouwert: Fryske Akademy, 1996).

Výsledky průzkumů, které se provádějí od šedesátých let, ukazují, že číselné údaje jsou poměrně stabilní. Nejen procenta udávající jazykovou způsobilost zůstávají více méně stejná; ani průměrné procento týkající se používání jazyka nezaznamenalo nějaký větší posun, a to ani v soukromí, ani ve veřejném životě. Kromě toho se postoj obyvatel Fríska k fríštině nijak dalekosáhle nezměnil, a to jak v pozitivním, tak v negativním slova smyslu.¹³

Diglosie v tradičním slova smyslu, s přisným rozdělením funkcí mezi oběma jazyky, snad již neexistuje, ale existují určité oblasti, ve kterých převažuje užívání nizozemštiny a naopak.¹⁴ Ke třem základním oblastem uvedu vždy jeden příklad. Průzkumy v oblasti vzdělávání a výuky ukázaly, že téměř na všech fríských základních školách se fríština vyučuje pouze jednu hodinu týdně (výuka fríštiny je dána zákonem, ale není předepsán počet hodin týdně). V malé míře se fríština používá také jako jazyk „pracovní“, a to především v expresivních předmětech. To tedy znamená, že ve zbývajících hodinách se mluví nizozemsky. V časovém rozvržení tak připadají na jednu hodinu fríštiny přibližně čtyři hodiny – někdy i pět hodin – nizozemštiny.¹⁵

S podobnou situací se můžeme setkat také v druhé oblasti, a tou je oblast médií. V současné době je pro celé Frísko k dispozici jen jedna rozhlasová stanice (Omrop Fryslân), která vysílá celý týden. Některé místní rozhlasové stanice sice také něco vysílají ve fríštině, ale jak by se to mohlo vyrovnat nabídce více než 25 stanic v pásmu FM? (Třebaže většina z nich hraje především anglickou hudbu.) Jedna vysílací hodina Fríské televize ve všední den musí bojovat o své místo mezi devíti nizozemskými programy a velkým počtem anglických a německých televizních kanálů.

Jako třetí oblast bych uvedl úřady státní správy. Při vzájemných stycích politiků a úředníků se poměrně hodně mluví frísky, protože fríština je mezi frísky mluvícími lidmi – dokud při jednání nejsou Nizozemci – pochopitelně pracovním jazykem. V písemném styku nehraje fríština většinou pro úřady velkou roli, ačkoliv jak provincie Frísko, tak některé fríské obce vedou aktivní jazykovou politiku.¹⁶

I přes právě zmíněnou relativní stabilitu výsledků provedených průzkumů můžeme již delší dobu pozorovat společenský vývoj, který vedl k akceptování fríštiny v oblastech vyhrazených dříve pouze nizozemštině. Mluvit frísky na veřejných zasedáních, ve škole, v práci nebo na úřadech je dnes běžnější než před padesáti lety. To ale neznamená, že by Fríz vždy a všude mluvil pouze frísky.

13 D. Gorter a R. J. Jonkman, *Taal yn Fryslân op 'e nij besjoen* (Ljouwert: Fryske Akademy, 1995).

14 D. Gorter, *Taal fan klerken en klanten* (dizertace Amsterodamské městské univerzity, Ljouwert: Fryske Akademy, 1993), str. 25–27.

15 Státní školní inspekce Nizozemí, *Het onderwijs in het Fries op de basisschool: Stand van zaken 1988–1989* (Haag: Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen, 1989).

16 Gorter (dizertace 1993).

Jazykové konvence připouštějí volbu mezi fríštinou a nizozemštinou. Velice to závisí na osobě, se kterou mluvíte, a na ostatních přítomných, stejně tak jako na situaci – tj. jestli se jedná o důvěrný rozhovor nebo o oficiální schůzku. Znamená to tedy mluvit frísky se sousedy, ale ne s odborným lékařem; popovídat si frísky v kavárně, ale ne už před soudem. Společenský vývoj psané fríštiny zůstal pozadu za mluveným projevem. Psaný jazyk se do jisté míry omezil na literární cíle, protože fríštiny má významnou literární tradici. Ročně vychází, včetně knížek pro děti, přibližně 100 nových titulů ve fríštině – ať již jde o překlady nebo o původní díla. Důležité místo zaujímají také amatérská divadla, jejichž představení pod širým nebem se těší nevídané popularitě.

Z mého dosavadního vyprávění jste možná získali dojem, že ve Frísku jde výlučně o dvě řeči. Abychom tento právě načrtlý černobílý obraz o dvojjazyčné společnosti trochu dobarvili, rád bych poukázal na velký počet jazykových variant v této provincii. Jazyková oblast totiž vypadá jako barevná přikrývka sešitá z mnoha kousků. Historicky srovnávací jazykoveda již delší dobu věnuje pozornost zvláštnostem jazyka v Hindeloopenu, jednom z jedenácti fríských měst. Mluví se tam tzv. hylperštinou. Jedná se o variantu, která je z určitého hlediska bližší staré fríštině než fríštině novodobé. Hindeloopen je městečko, které má pouze 850 obyvatel, a přitom ještě asi polovina rodin mluví hylperštinou.¹⁷ Vedle toho se již od 16. století v sedmi z jedenácti historických fríských měst, mj. také v Leeuwardenu a Bolswardu, mluvilo vlastním dialektem – tzv. městskou fríštinou (Stadfríes). To je nizozemština na fríském substrátu, která vznikla v době, kdy Frízové začali mluvit ve městech nizozemsky, nebo se o to alespoň pokoušeli pod vnějšími vlivy.¹⁸ Podobně s sebou v 16. století přinesli sedláci z provincie Jižní Holandsko do vysušené oblasti Het Bildt v provincii Frísko svou vlastní řeč; nyní tam stále ještě větší část obyvatelstva mluví bildsky. Čtyři močálovité ostrovy, které patří k Frísku, mají každý svůj vlastní ostrovní dialekt, a to jak fríský, tak nefríský. Třebaže se administrativní hranice provincie Frísko z větší části shodují s frískou jazykovou oblastí, přesto část obyvatelstva ze dvou jihovýchodních obcí užívá kromě fríštiny a nizozemštiny i tzv. stellingwerfštinu – jeden z dolnosaských dialektů.

Tento, byť neúplný, výčet městské a místní mluvy a nářečí by mohl být doplněn všemi ostatními dialekty, se kterými se v Nizozemí můžeme setkat. Můžeme sem zařadit např. obyvatele mluvící groningsky nebo drentsky. Kromě toho zde existuje příliv nových obyvatel z ciziny, kteří s sebou přináší různorodé jazyky, jako jsou např. malajština, čínština, itaština, marokánština, turečtina, papiamentu [jazyk Nizozemských Antil – pozn. překladatele], somálština atd. A konečně je to také angličtina, nejbližší příbuzná, velká sestra fríštiny, jejíž

¹⁷ G. Blom, *Stadsgezicht Hindeloopen* (Leeuwarden: Stichting Monument van de Maand, září 1989), str. 6. Blom poukazuje na to, že 44 % rodin mluví hylperštinou a dalších 21 % hylperštinou a jiným jazykem; 16 % rodin mluví fríštinou a 19 % nizozemštinou.

¹⁸ Viz m.j. R. J. Jonkman, *It Leewarders* (dizertace Amsterodamské městské univerzity, Ljouwert: Fryske Akademy, 1993).

význam v každodenním životě roste – mj. v televizi, reklamě, populární hudbě, ve filmech, v rozličných nápisech, jménech nebo v módě.

Vidíte, že vícejazyčnost Fríska zahrnuje vedle fríštiny a nizozemštiny širokou paletu jiných jazyků, nářečí a dialektů. To činí ze studia jazykové situace této provincie přitažlivou záležitost. Tím se dostávám ke třetímu, poslednímu bodu svého příspěvku – ke studiu fríského jazyka a fríské literatury.

IV.

Studiem fríské minulosti, toho, co je fríštině vlastní, a také fríštinou z jazykového hlediska se zabývali již humanisté v 16. a 17. století.¹⁹ V 17. století fríština v psané podobě velmi chřadla. Jedinou výjimku této doby tvoří dílo největšího fríského básníka Gysberta Japicxe (1603–1666). Jeho dílo bylo velmi přínosné pro další existenci fríštiny. V 18. století psali studenti univerzity ve Franekeru příležitostně verše ve fríštině.²⁰ Jedním ze studentů byl i pozdější univerzitní profesor řečtiny Everwinus Wassenbergh, který ve svých studentech probudil zájem o Gysberta Japicxe, o fríská díla, idiomy a slovní hříčky, o dialekty. Byl to právě on, který, aniž by to měl v plánu, položil základ frískému hnutí.²¹ Před 200 lety (v roce 1797) byl Wassenbergh pověřen, stejně jako Siegenbeek v Leidenu, aby vyučoval nizozemštinu. I přes zájem univerzitních kruhů o fríštinu ve Franekeru – tamější univerzita byla zrušena roku 1813 – to trvalo ještě přesně dalších 100 let (do roku 1897), než se oficiálně začaly konat semináře fríštiny v rámci výuky nizozemštiny na univerzitách v Nizozemí. U zrodu frízistiky stál soukromý vysokoškolský učitel Foeke Buitenrust Hettema, který působil na univerzitě v Utrechtu. Do roku 1880 se v oblasti fríské filologie téměř nic neudálo.²² Přibližně v této době se však zvláště v Německu objevuje několik jazykovědců, kteří se začínají zabývat fríštinou. Pravděpodobně nejznámější je dizertační práce Theodora Siebse z Lipska.²³ Na konci 19. století a na začátku století dvacátého leží centrum jazykovědného zkoumání (především filologického a historicko-srovnávacího) v Německu .

Na začátku tohoto století dostává fríské organizované hnutí nové podněty. Rozbílá se mj. akce usilující o vznik katedry fríštiny na univerzitě. V letech 1917–1921 to vypadá velmi nadějně. Nakonec se nepodaří získat pro Groningen

¹⁹ H. T. J. Miedema, *Padwizers fan de Fryske filologie* (dizertace Amsterodamské městské univerzity, Ljouwert: R. van de Velde, 1961), str. 15.

²⁰ A. Feitsma, *Kroniek van een eeuw universitaire Frisistiek I* (profesorální inaugurační přednáška Amsterodamské městské univerzity, Ljouwert: Fryske Akademy & Koperative Uijtjouwerij, 1986), str. 6.

²¹ Viz Sj. van der Schaaf, *Skiednis fan de Fryske Biweging* (Ljouwert: De Tille, 1978), str. 26–27.

²² Miedema (1961), str. 47 a 54.

²³ Theodor Siebs, *Der Vocalismus der Stammsilben in der altfriesischen Sprache* (dizertace Lipsko 1885). Viz Miedema (1961), str. 61–62.

Theodora Siebse, známého jazykovědce, který dává přednost univerzitě ve Vra­ tislavi, neboť ve Frísku moc dlouho posuzovali kandidáty. Jistým druhem útě­ chy bylo zřízení lektorátu na Královské univerzitě v Groningenu roku 1930. V roce 1934 byl na Amsterdamské městské univerzitě jmenován první externí vysokoškolský učitel fríštiny, o rok později byl jmenován další v Utrechtu. Od roku 1941 se datuje první (stálý) profesorát na plný úvazek na katedře fríské jazykovědy a literatury. Bylo to opět v Groningenu. Mezitím byla v roce 1938 zřízena Fríská akademie věd v Leeuwardenu. Dodnes je tato instituce centrem pro výzkum fríštiny. Současně je Fríská akademie věd jako parauniverzitní in­ stituce součástí Královské nizozemské akademie věd.

Po druhé světové válce zažívá nederlandistika velký rozmach, nejvíce v sedm­ desátých letech. Zčásti se to týká i frízistiky. Od padesátých let byla výuka frí­ zistiky zavedena na pěti univerzitách. V devadesátých letech tento počet poklesl. V současné době najdeme frízistiku na následujících třech místech: na univer­ zitě v Amsterdamu (úplná doktorandská kvalifikace, dvě pracovní místa na celý úvazek), na Královské univerzitě v Groningenu (pět míst na plný úvazek) a na Královské univerzitě v Leidenu (volitelný předmět, půl dne v týdnu).

Prosadit univerzitní vzdělání v oboru fríština není samozřejmostí. To nám již ukázaly uplynulé roky. „Malé filologické obory“ musí jít často proti společen­ ským tendencím. To, že existují dvě samostatné katedry, je ze strany frízistiky naprosté minimum, ale přesto můžeme tuto skutečnost při současném techno­ kratickém myšlení považovat za malý zázrak.

Nederlandistika prodělala v posledních desetiletích dalekosáhlou specializaci tím, že její tradiční součásti jako literatura, jazykověda a praktické ovládnutí jazyka vyrůstaly jeden z druhého a k tomu ještě přibýlo mnoho subspecializací. U fríštiny můžeme pozorovat podobný trend – směřuje rovněž ke specializaci, ale kvůli malému počtu pracovníků přece jen v menší míře. V současné době se studenti na Amsterdamské městské univerzitě mohou specializovat na historic­ kou literaturu nebo na sociolingvistiku a na univerzitě v Groningenu na literatu­ ru, teoretickou jazykovědu, sociolingvistiku nebo filologii/externí historický vývoj jazyka.

Frízistika tedy byla přijata do nizozemského vědeckého systému, přesto ale stále stojí do jisté míry mimo. Mohu to doložit na příkladě Nizozemského kon­ gresu filologů, který se koná každé tři roky a na kterém jen občas vystoupí frí­ zisté. Vedle toho je každé tři roky organizován Fríský kongres filologů, kterého se účastní většina frízistů a vedle toho také nederlandisté, historikové a jiní, kte­ ří zahrnují do svého výzkumu fríštinu, kulturu či dějiny Fríska, ale nejsou vede­ ni jako frízisté.

Na závěr své přednášky bych se ještě rád zmínil o frízistickém výzkumu, na kterém se podílím i já. Rozdělím ho opět do tří oblastí. Nejprve jsou to studie o jazykových relacích ve Frísku jako celku. To se týká především výsledků

rozsáhlých průzkumů mezi obyvatelstvem. O tom již vyšly různé publikace,²⁴ ale existující databázi je možné využít i pro mnoho dalších primárních a sekundárních analýz. V oblasti jazykových relací se věnuje pozornost také správné oblasti, zvláště oficiálnímu jazykovému plánování.²⁵

Druhou oblastí je mezinárodní srovnávací výzkum, při kterém se fríština jako menšinový jazyk porovnává v evropském měřítku.²⁶ Týká se to především mých aktivit v rámci víceletého projektu „Mercator-Education“. Jedná se zde o dokumentaci a výzkum v oblasti původních jazykových menšin v patnácti členských zemích Evropské unie, který je financován Evropskou komisí a Frískou akademií věd. Centrum tohoto projektu je u nás ve Frísku a odtud spolupracujeme s podobnými projekty v Katalánsku (o otázce zákonodárství) a ve Walesu (o médiích). Výsledky této spolupráce můžete najít na internetu, kde jsou všechny důležité údaje k dispozici.²⁷ V rámci tohoto projektu se připravují dvě dizertační práce. První bude mít podobu srovnávací studie různých strategií na dvojjazyčných školách, druhá se týká formování vládní politiky v Nizozemí, Německu a Velké Británii, se zvláštním zřetelem na výuku a média. V samotném Frísku se podle zahraničního vzoru začalo experimentovat s trojjazyčným vyučováním na základních školách, kde jeden můj kolega z Fríské akademie věd zajišťuje odborné vědecké vedení.²⁸

Dále se zabývám s jedním svým kolegou mezinárodní činností v oblasti jazykových výzkumů v rámci tzv. „European Language Survey Network“ (Evropská síť jazykových průzkumů). Jedná se o projekt, na kterém se podílí výzkumné týmy z Baskicka, Katalánska, Galície, Irska, Walesu a Fríska.²⁹ Díky finanční podpoře Evropské komise se v současné době pokoušíme zjistit, jakým způsobem používají v praxi menšinový jazyk ti, kteří se ho naučili až jako druhý jazyk. Ve všech šesti oblastech užíváme stejný dotazník, abychom zmapovali užití jazyka v sociální síti mluvčích.

Na závěr bych se rád zmínil o mikroúrovni užívání jazyka. Té se věnuje zvláštní pozornost v sociolingvistickém výzkumu na Amsterdamské městské univerzitě. V našem pojetí fríštiny je to především sociálně-kulturní rozměr jazyka a jazykového úzu. Jedná se o používání fríštiny a vlivy neustálé interakce

24 L. Pietersen, *De Friezen en hun taal* (Drachten: Laverman, 1969); D. Gorter e.a., *Taal yn Fryslân* (Ljouwert: Fryske Akademy, 1984); D. Gorter a R. J. Jonkman, *Taal yn Fryslân op 'e nij besjoen* (Ljouwert: Fryske Akademy, 1995).

25 D. Gorter, *Taal fan klerken en klanten* (dizertace Amsterdamské městské univerzity, Ljouwert: Fryske Akademy, 1993); D. Gorter a R. J. Jonkman, *Taal op it wurk fan provinssjale amtners* (Ljouwert: Fryske Akademy, 1994).

26 D. Gorter, *Het Fries als kleine Europese taal* (Profesorální inaugurační přednáška Amsterdamské městské univerzity, Ljouwert: Fryske Akademy, 1996).

27 <http://www.fa.knaw.nl/uk/mercator.html/>

28 J. Ytsma, *Trilingual Education at Primary Level: Problems and Prospects* (Paper presented at III. European Conference on Immersion Programmes, Barcelona, 25–28 September 1996).

29 *ELSN: European Languages Survey Research Network: Final Report* (Dublin: ITE, 1996).

s nizozemštinou.³⁰ V popředí stojí problematika výběru jazyka a výměny kódu při jazykovém kontaktu nizozemštiny a fríštiny. Podle čeho vybírají dvojjazyční mluvčí svůj jazyk? Kdy a proč střídají obě řeči? Jaké sociální faktory ovlivňují volbu jazyka a výměnu kódu? V dílčích projektech se mj. zkoušelo teoreticky zařadit fenomén dvou jazyků v jednom rozhovoru jako zvláštní typ výměny kódu.³¹ Já sám se v současné době zabývám výměnou kódu a výzkumem vztahů mezi jazykem a médií.³² Na začátek bych uvedl studie, které zkoumají fenomén používání fríštiny v nizozemských textech v regionálních denících.

Našimi výzkumy se snažíme dokázat, že ve Frísku je sice naprosto normální téměř automatické střídání dvou jazyků, ale i to se děje na základě určitých vzorů a pravidel, které souvisí s normami, hodnotami, emocemi, rozhodnutími, procesy ovládnání a moci atd. Zkoumání jazykových vztahů ve Frísku tímto mikroskopickým způsobem snad dokáže objasnit, jak spolu souvisí úroveň každodenního sociálního styku a makroúroveň jazykových vztahů při vzájemném soužití.

Výzkumných záměrů je samozřejmě mnoho. Dovolil bych si na závěr této přednášky jmenovat trojici nejvýznamnějších. V první řadě jde Fríské akademii věd o to, aby se věnovala větší pozornost „mluvené fríštině“. Analogicky podle dlouholetého projektu „Corpus gesproken Nederlands“ (Korpus mluvené nizozemštiny) by se měl vytvořit „Corpus gesproken Fries“ (Korpus mluvené fríštiny). V tak rozsáhlém a dlouholetém projektu se jistě najde prostor pro studium interferencí všeho druhu a pro meziformy.

Dále je třeba prozkoumat vliv angličtiny na frískou společnost. Angličtina proniká jak do Fríska, tak i do ostatních částí Nizozemí. Hraje jistou roli v každodenním styku. Zda můžeme hovořit o vytlačování a kterého ze slabších jazyků (nizozemštiny nebo fríštiny) se to bezprostředně týká – to by mělo být předmětem výzkumu. Nevíme ještě téměř nic o tom, jakým způsobem probíhá jazykový kontakt s touto větší sestrou fríštiny u těch, kteří angličtinu používají pravidelně, a jaký názor na angličtinu mezi lidmi převažuje.

Závěrem bych se chtěl zastat inventarizace frizistiky v zahraničí. Tento kongres mi nabízí skvělou příležitost, abych se zastal podobného výzkumu. Vždyť je znám slušný počet vysokoškolských učitelů-nederlandistů, kteří věnují pozornost fríštině na extramurálních univerzitách. Jaký je jejich přesný počet, jak často se tomu věnují a jakým způsobem integrují fríštinu do výuky a do svých

30 Zpráva Nizozemské královské akademie věd, *De beoefening van de frisistiek in Nederland* (Amsterdam: KNAW, 1991), 7 str.

31 R. J. Jonkman, Non-Convergent Discourse in Friesland as a Special Type of Codeswitching (Paper presented at Sociolinguistics Symposium 11, Cardiff, September 1996).

32 D. Gorter, „Bilingualism in the Bureaucracy – Language Choice and Code-Switching between Dutch and Frisian“, in: *Network on Code-Switching and Language Contact – Code-Switching Summer School ESF* (Strašpurk: European Science Foundation, 1993), str. 109–120; D. Gorter, „Koadewiksel by it ôfslutenfan petearen“, in: *Tydskrift foar Fryske Taalkunde*, roč. 8 (1993), č. 3, str. 145–158.

výzkumných aktivit, o tom nevíme téměř nic. Zatím máme k dispozici pouze nesouvislá pozorování.³³ Lidé zvenčí dávají frízistice již dlouho nové impulzy.³⁴ Na začátku jmenovaný František Pospíšil z Brna je příkladem zájmu tohoto druhu. Důkladná inventarizace by měla vést k podpoře frízistiky ze strany Nizozemí – tzn. ze strany univerzit a Fríské akademie věd, za spolupráce s Mezinárodním svazem nederlandistiky, s regionálními nederlandistickými svazy, jakým je např. Comenius, a s Nizozemskou jazykovou unií. Je třeba říci, že olomoucký příklad je hoděn následování.

Doufám, že jsem vás přesvědčil o tom, že vícejazyčná situace ve Frísku zahrnuje zajímavé jevy jazykovědného i sociálního charakteru. A že tedy stojí za námahu organizovat přednášky a semináře týkající se těchto témat, ať už se jedná o starou fríštinu, středofríského básníka Gysberta Japicxe, současnou frískou literaturu, teoretické srovnávací studie fríské syntaxe, vliv nizozemštiny na dnešní fríštinu, pravidla jazykové interakce nebo o fríštinu jako menšinový jazyk v evropském kontextu.³⁵

Překlad: Lucie Ceralová (Olomouc)

33 D. Gorter a K. Zondag, „Butenlândske kontakten“, in: K. Zondag (red.), *Underrjocht: Bydragen oer it Frysk yn it underwiis* (Ljouwert: Afûk/Fryske Akademy, 1987), str. 184–195.

34 A. Feitsma, *Oud en nieuw in de Frisistiek* (Přednáška profesora Amsterodamské městské univerzity před jeho odchodem do Emeritátů, Ljouwert: Fryske Akademy, 1993), str. 22.

35 Děkuji svým kolegům Jarichovi Hoekstrovi a Jehannesovi Ytsmovi za doplňky a poznámky.

